

МАРИЈА ВУЧКОВИЋ
(Београд)

САВРЕМЕНА ДИЈАЛЕКТОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ И ПРОБЛЕМАТИКА ЈЕЗИКА У КОНТАКТУ*

У раду се испитује однос савремене српске дијалектологије према појавама које су предмет проучавања контактне лингвистике. Разматра се који су типови контактних ситуација и појава изазваних језичким контактима проучавани у оквиру ове језичке дисциплине, а који се пак применом методолошких поступака искључују или свде на најмању могућу меру. Прегледом литературе из ове области установљено је да су дијалектолози посвећивали пажњу лексичким и структурним позајмљеницама углавном из суседних језика, међудијалекатској интерференцији, процесима анализације и балканизације индукованим језичким контактима (а важним за истраживања балканског језичког савеза), затим узајамним утицајима стандардног језика и дијалеката, социолингвистичким факторима који условљавају варирања проистекла из контаката различитих варијетета, урбаним дијалектима, па чак и билингвизму. Треба имати у виду да нису све ове теме испитиване у једнакој мери, те да су неке од њих мање-више фундиране у оквиру дијалектологије, док друге представљају тек назнаке могућих даљих праваца развоја ове дисциплине. Уочене нове тенденције у избору предмета и у методологији дијалектолошких истраживања чине дијалектологију отворенијом за проблеме који занимају контактну лингвистику.

Кључне речи: савремена српска дијалектологија, контактна лингвистика, методологија дијалектолошких истраживања, позајмљенице, међудијалекатска интерференција, анализација, балканизација, балкански језички савез, урбана дијалектологија, билингвизам.

Овај прилог део је ширег прегледа савремених контактнелингвистичких и њима сродних истраживања у српској лингвистици

* Овај прилог је резултат рада на пројекту Балканолошког института „Етничка и социјална стратификација Балкана“ (148011), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

(в. Vučković 2008).¹ Контактна лингвистика обухвата изузетно широку област интердисциплинарних истраживања усмерених на проучавање различитих ситуација контаката међу језицима, језичких појава и процеса који одатле проистичу и чинилаца, како језичких, тако и социокултурних и психолошких, који обликују резултате међујезичких контаката.² Ову лингвистичку дисциплину карактерише методолошка еклектичност, будући да се ослања на различите приступе као што су, на пример, упоредно-историјски или социолингвистички. Једна од бројних дисциплина, и то не само лингвистичких, са којима је повезана, јесте дијалектологија, како то показује и шема коју дају Nelde/Weber 1999: 187.

Дијалектологија спада међу најразвијеније огранке српске лингвистике и има, како ћемо управо видети, специфичан однос према појавама индукованим језичким додирима. За контактну лингвистику су од посебног значаја истраживања мањина, а лингвистичка проучавања малих етнојезичких заједница на овим просторима углавном су се одвијала у оквиру дијалектологије. Савремени проучаваоци тих заједница указују на ограничења дијалектолошког приступа, и то нарочито кад су у питању међујезички утицаји. Тако, на пример, Т. Петровић, у студији о процесу замене језика у српској енклави у Словенији, напомиње да су дијалектолози на јужнословенском простору поклањали велику пажњу изучавању изолованих идиома, али је њих при том, наглашава ова ауторка, првенствено интересовала конзервативност проучаваних идиома који често чувају неке старије особине, већ изгубљене у централним деловима језичког ареала. Као последица таквог става на иновације узроковане контактом са другим језичким варијететима углавном се гледало као на кварење или оштећење проучаваног говора, те су за информаторе бирале особе код којих су оне најмање изражене. Истраживања се и иначе, из истих разлога, у дијалектологији фокусирају на руралне говоре, а идеални саговорници су, због немобилности и одсуства образовања, старије особе, нарочито жене.³ Ауторка закључује да се

¹ Поменути прегледом је обухваћена научна продукција од 2000. године до данас, па је тај временски оквир задржан и у овом раду.

² Сажети преглед историје проучавања језичких контаката даје Ајдуковић 1997: 12–18, 2004: 7–47.

³ Општеприхваћену методологију дијалектолошких истраживања добро илуструје следећи цитат: „У избору информатора полазило се од познатих критеријума.

методолошки приступ, чији је циљ реконструкција говора, ослобођеног утицаја како књижевног идиома тако и идиома са којим је географски у контакту, може сматрати парадигматичним за српску дијалектологију (Petrović T. 2009: 20–23).⁴

Чини нам се, с обзиром на управо изнета запажања, да би било занимљиво погледати у којој мери и како се у савременим дијалектолошким истраживањима третирају феномени који су предмет проучавања контактне лингвистике, који типови контактних ситуација и појава изазваних језичким контактима бивају проучавани у српској дијалектологији, а који се остављају по страни или за које пак постоје методолошки поступци помоћу којих се искључују или сведе на најмању могућу меру. Такође ће бити указано на нове тенденције у избору предмета и методологији дијалектолошких истраживања које дијалектологију чине отворенијом за проблеме који заимају контактну лингвистику.

Лексичко позајмљивање, као један од резултата међујезичких додира, привлачи пажњу проучавалаца дијалекатске лексике и термилошких система српских говора који се налазе у зони контакта са другим језицима. Отуда се у неколико радова разматрају позајмљенице у лексици говора са територије Војводине (Burzan 2000 – хунгаризми, Вуковић 2000 – германизми, хунгаризми и турцизми), Румуније (Крстић 2005, Милутинов 2005, Радан 2006, Radan 2006 – германизми, хунгаризми, румунизми, турцизми, грецизми), источне Србије (Богдановић 2006 – влахоромански елементи) и Косова и Метохије (Букумирић 2000 – албанизми).⁵ Поменути радови увек садрже сажет преглед културно-историјског контекста посуђивања, грађа се обично излаже по лексичко-семантичким групама, коментарише се структурна адаптација речи, дају се подаци о дистрибуцији лексема, и, нарочито у случају када се ради о позајмљеницама из различитих језика, о њиховој хронолошкој стратификацији.

Било је пожељно да то буду неписмене жене у одмаклим годинама, рођене и уда-те у истом селу које нису дуже време боравиле на страни да би могле бити изложене утицају другог говора“ (Букумирић 2003: 48).

⁴ Слично је мишљење и М. Дудока о лингвистичким проучавањима словачке дијаспоре и енклава (Дудок 2007).

⁵ Наводимо само радове који су у целини посвећени лексичким позајмљеницама. Иначе и у осталим радовима који се баве дијалекатском лексиком често постоји и одељак о речима страног порекла.

Упливима других, најчешће суседних језика није захваћена само лексика, они се протежу и на остале нивое (фонолошки,⁶ морфолошки и синтаксички) језичке структуре српских говора, резултујући променама које у значајној мери одређују физиономију и развој њима захваћених дијалеката. Ова изузетно важна проблематика такође се нашла у жижи дијалектолошких радова: о утицају румунског и мађарског на говоре Војводине писала је Драгин 2006, инвентар особина говора источне Србије индукованих контактом са влашким говорима даје Радосављевић 2002, Марковић 2006 доноси сумарни преглед структурних македонизама у српским дијалектима, те настоји да одреди правце и домете њиховог ширења, док на македонски утицај у говорима призренско-тимочке зоне и Косова и Метохије у целини, дакле, на делу језичке територије који им је највише био изложен – указују Ивић 2001, Реметић 2000, 2004, Радић 2004, на специфичности косовских говора које се могу приписати упливу турског и албанског осврћу се Ивић 2001, Реметић 2004, резултате интерференције ова три језика у домену фонетике, прозодије, морфологије, синтаксе и лексике на тлу Косова и Метохије сажима Божовић 2009, основне особине скопскоцрногорског говора, прелазног идиома из српско-македонског пограничја, наводе Бошњаковић/Станковић 2008. Поред тога, у серији радова Р. Младеновића описују се одређене структурне одлике неколико говорних типова са југа Косова и Метохије на чије су обликовање утицали језички додири са македонским и контактним несловенским језицима (Младеновић 2000, 2000а, 2002, 2002а, 2004б, 2004в, 2005, 2005а, 2006, 2006а, 2007а, 2007б, 2008, 2008а).

Како се може видети, за дијалектологе је посебно значајна интерференција са генетски сродним македонским језиком, која проистиче из непосредног додира суседних македонских и српских говора, али је још и више последица миграција. Како истиче Реметић 2000: 98, ефекти тих додира трасирали су пут продирању балканизама у српске говоре, о чему ће бити говора касније. Посебна монографија је посвећена генези и опису горанског говора, за који је установљено да је то у основи периферни западномакедонски говор са појединим српским цртама, а недоследност у његовом развоју указује на контакт различитих дијалекатских система (Младеновић 2001).

⁶ О уделу страног утицаја у развоју консонантског система у дијалектима српско-хрватског језика в. Ивић 1991а: 90–107.

На почетку је било речи о односу контактне лингвистике и дијалектологије у вези са језичким истраживањима мањина, те ћемо се стога сада позабавити дијалектолошким истраживањима српских говора у дијаспори. С. Милорадовић у радовима о српским говорима у Мађарској истиче изражене процесе глотофагије и језичког мешања, указујући на утицај мађарског и румунског језика на синтаксичком и прозодијском нивоу (Ракић 2001, 2001а, Милорадовић 2004, 2004а). У више радова (Драгин 2006, Милорадовић 2006, 2007а, Симић/Царан 2006, Таган/Симић 2006, Радан 2007, 2008, Бошњаковић/Вареника 2008) разматрају се структурни утицаји румунског, па и других контактних језика, на говоре српске дијаспоре у Румунији, при чему се наглашава њихова пресудна улога у процесима анализације и развоја балканизама у испитиваним говорима, о чему ће посебно бити говора касније.⁷ Дијалектолози данас уочавају потребу за интегралним, мултидисциплинарним приступом говорима у дијаспори (приступом који се у великој мери може одредити као контактнolinгвистички), како би се прецизније одредили стање и статус тих говора. Такав приступ би, сматра С. Милорадовић, укључио етнографију, урбану дијалектологију, (етно)психолinгвистику, етноlinгвистику, социолinгвистику, контрастивна и ономастичка истраживања, лингвистичку контактнологију, како би се осветлила кључна питања као што су: типолошки различите контактне ситуације, билингвизам и бикултуралност, интерференције између језичких варијетета различитих типова, процеси анализације који су резултат припадања балканскословенском језичком континууму или непосредног контакта са несловенским балканским језицима, језичка социјализација, друштвени статус српског језика у дијаспори и његова улога у обликовању етничког идентитета, процеси нестајања односно замене језика, сужавање домена употребе матерњег језика и тешкоће у усвајању стандарда, особности језика дијаспоралне књижевности и штампе, и сл., при чему је неопходно узети у обзир и екстралингвистичке факторе, какви су, на пример, раслојавање руралних средина и њихова урбанизација (Милорадовић 2004а: 864, 2005: 307–310, Милорадович 2005).

Иако се најчешће говори о контактима међу *језицима* (а често се на то заправо и мисли), неопходно је имати у виду и контакте међу варијететима различитог типа у оквиру једног језика, као што су, за

⁷ Сажети преглед основних аспеката српско-румунских језичких додира у дијакхронијској и ареалној перспективи даје Алановић 2005.

овај прилог релевантни, контакти између различитих дијалеката или између стандарда и дијалекта.⁸ Дијалектолошки радови пружају врло драгоцену грађу о овом првом типу контаката под „капом“ једног језика, тј. о међудијалекатским контактима и одатле проистеклој интерференцији, који су нарочито изражени у прелазним и мешаним говорима⁹, а последица су геолингвистичког положаја дијалеката и миграција становништва. Највише радова бави се контактима косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалекта, пошто су они врло погодни за проучавање процеса балканизације, о чему ће више речи бити нешто касније (Милорадовић 2003, Милорадовић/Greenberg 2002, Ђуровић 2000, Ивић 2000, 2001, Радић 2000, Радосављевић 2002, Radan 2000, Младеновић 2004в, 2005, 2007б, Жугић 2008). Утицаје ијекавских говора на косовске говоре помињу Букумирић 2003, Реметић 2004, Ђуровић 2000. Говору Петровог Села у источној Србији, које насељавају потомци досељеника из разних области Црне Горе, посвећена је студија Марковић 2004, уп. и Марковић/Соколовић 2000. О мешању екавских и ијекавских говора на тлу Мађарске писао је Степановић 2000. На интерференцију поддијалеката призренско-тимочког дијалекта указују Марковић 2000 и Станковић 2008. Истраживани су такође интердијалекатски контакти на подручју Босне (Реметић 2000а, 2008, 2009, 2009а, Драгичевић 2005) и Црне Горе (Петровић В. 2000, Јовановић М. 2008, 2008а).

Релевантност дијалектолошких проучавања српског језика за контактну лингвистику проистиче, између осталог, из специфичног положаја српског језика и његових дијалеката у оквиру балканског језичког савеза. Наиме, док говори призренско-тимочке дијалекатске области припадају балканском језичком савезу, српски језик у целини сматра се периферним балканским језиком, с тим што „[ц]ела штокавска област представља унеколико ареал поступног прелаза између наслеђеног словенског стања у деклинацији и балканскословенског структуралног модела“ (Ивић 2002: 8).¹⁰ Значај

⁸ И контакти међу различитим језицима остварују се заправо међу појединим њиховим варијететима, дијалекатским, стандардним, супстандарним.

⁹ О термину прелазни говор са упућивањем на ранију литературу в. Милорадовић 2003: 27–29, о оба ова термина дискутује и Ђуровић 2000: 39, 151–155.

¹⁰ Основна класификација српских дијалеката, сматра Ивић 1998: 115, треба да полази управо од њиховог статуса у оквиру балканског језичког савеза, те се према томе они могу поделити на балканизиране и небалканизиране.

дијалекатских истраживања српског језика за балканологију и контактну лингвистику састоји се у томе што се подаци о различитим фазама ширења балканистичких и аналитичких црта у појединим говорима (пре свега оним који су изложени утицају несловенских балканских језика и оним из косовско-ресавске зоне) могу поредити са аналогним процесима у историји балканскословенских језика (Соболев 1989), што даље, с једне стране, може бити инструктивно за поимање настанка западноевропског језичког типа (Ивић 2002: 10), а са друге, може имати прогностички значај и за друге области, где су настале или се образују конвергентне заједнице новог типа, као што су Русија, Европска Унија, Индија и САД (Соболев 2008: 443–444). Процеси балканизације и аналитизације који су последица ширења иновација из балканизованих југоисточних српских говора или уплива суседних балканских језика у контактним зонама¹¹, репертоар балканизама, њихова дистрибуција и разлози ширења, као и структурни и семантички фактори који утичу на степен њиховог испољавања, коегзистенција синтетичког и аналитичког система, контаминација варијаната – предмет су једне монографије (Милорадовић 2003)¹² и више радова (Милорадовић 2002, 2006, 2006а, 2007а, 2008, 2009, Младеновић 2002а, 2004в, 2007а, Радић 2004, Ђорђевић 2009, Симић/Царан 2006, Бошњаковић 2000, 2007, Бошњаковић/Урошевић 2008, Жугић 2008, Радан 2008, Драгин 2006, Томић 2007, Марковић 2009).¹³ Многи од ових радова у фокус анализе стављају синтаксички план који је традиционално био на периферији дијалектолошких испитивања.

Са контактнولينгвистичког становишта значајно је проширивање оквира традиционалних дијалектолошких истраживања у правцу

¹¹ За врло информативан преглед праваца и степена распрострањања аналитичких иновација на морфолошком и морфосинтаксичком плану у српским дијалектима в. Miloradović 2004, Милорадовић 2007.

¹² Студија се бави синтаксом падежа говора Параћинског Поморавља, који се налази у пограничној зони косовско-ресавског дијалекта, а изложен је вишевековним миграцијама из суседне призренско-тимочке зоне. Показало се да „синтаксичке прилике у једном таквом говору могу бити веома илустративне и инструктивне у погледу развијања аналитизма и балканизама уопште, као на пример, у прецизирању етапа процеса преласка из именичког система са синтетичком структуром у систем са аналитичком структуром“ (Милорадовић 2003: 313).

¹³ Релевантну грађу садрже и други раније поменути радови, нарочито они посвећени говорима из области додира са призренско-тимочком дијалекатском зоном и балканским језицима.

урбане дијалектологије, затим проучавања интерференције стандарда и дијалеката и утицаја социолингвистичких параметара на варирања проистекла из те интерференције.¹⁴

О перспективности досад у српској лингвистици прилично скрајнуте области истраживања – урбане дијалектологије¹⁵ сведочи рад Д. Петровића о фонолошким променама у стандардном језику, у коме се описује, с једне стране, генеза регионалних урбаних говора¹⁶ и њихова интерференција са стандардом, што отвара пут продору балканизама у домену прозоодије, а са друге, утицај језичке „интернационализације“ / „европеизације“, остварен посредством позајмљеница, на дистрибуцију фонема (Petrović D. 2001).¹⁷ О фонолошким, морфолошким и лексичким специфичностима пиротског градског говора пише Ћирић 2008, назначујући оне особине тог говора по којима се он одваја од свог залеђа и приближава стандардном идиому.¹⁸ Сагледавајући даље перспективе развоја дијалектологије на српско-хрватском терену, Р. Александер истиче да је један од задатака на које би та дисциплина требало да се усмери у будућности управо проширивање фокуса истраживања на регионалне и урбане

¹⁴ Такав развој је, по мишљењу Б. Сикимић, диктиран стањем на терену. Она констатује да истраживачи данас немају могућности да изаберу дијалектолошки најпоузданије саговорнике према мерилима класичне дијалектологије (Сикимић 2004: 851), те предвиђа да ће будућа истраживања у оквиру те дисциплине „и у југославистици неминовно морати да прате промене у народним говорима, па је очекивано да имају и етнолингвистичку и/или социолингвистичку оријентацију“ (ead. 852). У складу са тим предвиђањима су и теме које је П. Ивић издвојио као значајне за даља проучавања призренско-тимочких говора. То су: повлачење завичајног говора пред налетом књижевног језика, диференцијација међу друштвеним слојевима у граду, као и већ прилично одмакли процес продирања књижевног језика на село, те југоисточни тип изговора књижевног језика (Ивић 1994: 70).

¹⁵ За основне теоријско-методолошке поставке у овој области в. Бугарски 2009 и Рајић 2009, за сажети преглед проучавања урбаних говора у србистици и раније у сербокроагистици в. Станковић 1997 и Бошњаковић 2009. У оквиру посебних пројеката недавно су обављена истраживања говора Новог Сада (уп. зборник радова *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*, Нови Сад 2009) и Београда.

¹⁶ О настанку једне специфичне црте лесковачког градског говора и о њеном даљем ширењу в. Соколовић 2002.

¹⁷ О београдском говорном типу в. Стијовић 2009.

¹⁸ Информатори су бирани у складу са класичним методолошким принципима, о којима је било речи на почетку прилога.

идиоме, без запостављања проучавања архаичних руралних говора (Alexander 2005: 38–39).¹⁹

И у неколико других радова предочавају се резултати утицаја стандарда на дијалекте²⁰ и повезује се тако настало варирање са факторима као што су генерацијска припадност говорника и саговорника, говорна ситуација и тема разговора (Богдановић 2008, Бошњаковић 2003, 2008, Ćudomirović 2007, Радан 2007, Радовановић 2007). Промена тежишта испитивања праћена је и променом на методолошком плану – за информаторе се бирају припадници различитих генерација, а један се рад бави односом стандардних и дијалекатских особина у говору најмлађе, ученичке популације (Бошњаковић 2008). Богдановић 2008: 310 се залаже за то да дијалектолошки описи буду флексибилнији и да укључе појаве које представљају одступања од дијалекатског система под утицајем књижевног језика, јер се на тај начин могу уочити и пратити тенденције у развоју дијалеката.

У појединим радовима се указује на улогу конфесионалних и етничких фактора приликом тумачења језичког варирања и промена које проистичу из контактних ситуација. Тако Р. Младеновић објашњава заједничке дијалекатске црте трију муслиманских словенофоних група на Косову и Метохији, с једне стране, контактима и миграцијама узрокованом нивелацијом према говору једне од њих, а са друге, функционисањем тих црта западномакедонског порекла као диференцијалних маркера у односу на околно српско православно становништво (Младенович 2005, уп. и Младеновић 2004б). У радовима који разматрају интерференцију суседних шћакавских говора Муслимана и Хрвата и штокавских говора Срба у Босни констатује се да је она регулисана не само структурним већ и социолингвистичким чиниоцима, попут доживљавања неке дистинктивне црте као изразитог етноконфесионалног обележја (Реметић 2000а, Танасић 2004, Драгичевић 2005). Пада у очи укрштање дијалектолошког

¹⁹ Ауторка даље смешта значај таквих испитивања у шири контекст, скрећући пажњу на то да ареал некадашњег српско-хрватског представља оно што би се у Европској Унији називало „језички плуралистичком средином“, и то управо у смислу коезистирања локалних и градских идиома, те да су лингвистичка изучавања таквих средина актуелна и да могу рачунати на финансијску подршку фондова Европске Уније.

²⁰ О интерференцији у супротном смеру в. Марковић 2007.

и социолингвистичког приступа у радовима посвећеним језичкој ситуацији на Косову и Метохији, а могуће је да је интердисциплинарни карактер ових радова инспирисан и залагањем П. Ивића за укључивање социолингвистичког приступа у дијалектолошка истраживања ове области, што би подразумевало испитивање социјалне раслојености урбаних и руралних говора, утицаја стандарда на дијалекте, утицаја албанског језика на српске говоре, као и промена у говорима досељеника ијекаваца (Ивић 1991: 221).²¹ Тако у приказу дијалекатских и социолингвистичких прилика српског језика на Косову и Метохији после 1999. године, Станковић 2002 указује и на контактолошки релевантне појаве као што су: утицај стандарда и дијалеката нових средина на говор избеглица са Косова и Метохије, мешање идиома у преосталим српским енклавама где су се стекли носиоци различитих територијалних и социјалних варијетета, повлачење српског језика из градова и из сфере јавне и службене комуникације у коју пак улази енглески и промене у сфери ономастике. Комплексна ситуација језичких контаката на југу Косова и Метохије у дијахроној перспективи детаљно је представљена, комбиновањем социолингвистичког и дијалектолошког приступа, у низу радова Р. Младеновића (Младеновић 2004, 2004а, 2007, Младенович 2005). Језичку слику регије, која одражава стање до 1999, сачињавају српски говори на чије формирање су, с једне стране, утицала дијалекатска мешања у оквиру српског језика, а са друге, дуготрајни додир са македонским, албанским, турским и арумунским језиком. У ту слику, наравно, улазе и говори поменутих језика и ромског. У радовима се указује на вишејезичност становника регије, на сложене и узајамно повезане процесе конфесионалног, етничког и лингвистичког трансфера, на појаве етничке мимикрије и флукуације, на стварање локалних идентитета (Горани, Сречани, Нашинци)²², заснованих на припадности групи одређеној територијално, лингвистички и етнографски. Посебна пажња је посвећена мањинским заједницама, пре свега словенофоним муслиманским етнокултурним групама.

²¹ Овакав приступ би, сматра Јовановић 2004, омогућио да се прикаже реално стање у дијалектима, као и утицај разних фактора (социјалних, економских, етничких, историјских, генерацијских) на варијантност, а такође би узимао у обзир и ставове носилаца дијалеката не само према свом или туђем језику него и дијалекту.

²² Уп. у вези са овом појавом и Рељић 2008, 2009.

У поље дијалектолошких истраживања улазе и особености српског језика као другог, страног језика, што представља значајан отклон од традиционалне методологије ове дисциплине: Бошњаковић 2005, 2006, 2008а анализира интерференцију на релацији српски – македонски језик и стандард – дијалекат у идиолекту билингвалног информатора чији је матерњи језик македонски. У последњем раду начињен је корак даље: наиме, показује се како теме о којима саговорница говори условљавају прекључивање кодова или употребу лексичких позајмљеница, а такође се истиче улога алтернације кодова у структурирању исказа (Бошњаковић 2008а).

Правци истраживања које су отвориле масовне миграције српског становништва из Босне и Херцеговине, Хрватске и са Косова и Метохије и мењање дијалекатске мапе српског језика, како их види С. Милорадовић, јесу *par excellence* контактнolinгвистички²³, али су досадашња дијалектолошка истраживања била усмерена пре свега на документацију и дескрипцију измештених говора пре него што у њима наступе промене условљене новим окружењем у коме су се нашли њихови говорници (уп. нпр. Реметић 2000а: 932, Букумирић 2006: 380). Такве промене разматрају, међутим, Бошњаковић/Радовановић 2009 у раду о фонетским варијацијама у говору избеглица и колониста (и њихових потомака) у Новом Саду доводећи их у везу са језичким ставовима својих саговорника и средине у којој они сада живе, са полом, образовањем, занимањем, дужином боравка у новом окружењу, као и са густином социјалних мрежа које остварују информатори.

Закључујући овај прилог, наводимо сажети преглед појава повезаних са ситуацијом језика у контакту, а које су, како смо видели, биле разматране или макар узете у обзир у савременим дијалектолошким истраживањима у српској лингвистици. То су лексичке и структурне позајмљенице углавном из суседних језика, међудијалекатска интерференција, процеси аналитизације и балканизације индиковани језичким контактима, а важни за истраживања балкан-

²³ „У новим условима дијалектолози ће истраживати утицаје других српских говора на говоре досељеника с Косова и Метохије, процесе дијалекатског мешања и процесе адаптације. Биће значајно проговорити о проблемима хетеротропије у даљем развоју говора са ове територије, о хетерохроном асимиловању, понегде о процесу дијалекатске глотофагије код недоминантног, досељеничког становништва“ (Милорадовић 2004б: 132).

ског језичког савеза, затим узајамни утицаји стандардног језика и дијалеката, социолингвистички фактори који условљавају варирања проистекла из контаката различитих варијетета, урбани дијалекти, па чак и билингвизам. Треба, међутим, имати у виду да нису све ове теме испитиване у једнакој мери, те да су неке од њих мање-више већ утемељене у оквиру дијалектологије, док се друге опрезно уводе тек као назнаке потенцијалних даљих праваца развоја ове дисциплине. Уочене нове тенденције у избору предмета и у методологији савремених дијалектолошких истраживања чине ову грану науке о језику знатно отворенијом за проблеме који занимају контактну лингвистику, а тешња повезаност тих двеју дисциплина била би плодотворна и за једну и за другу. Под тим подразумевамо комплементаран однос у коме дијалектологија доноси драгоцену грађу на којој се могу стварати и преиспитивати теоријски концепти контактне лингвистике, а контактна лингвистика може понудити теоријске оквире помоћу којих се дијалекатска грађа и процеси могу успешније протумачити.

Скраћенице часописа

- ГСЈКњ: *Годишњак за српски језик и књижевност*, Ниш.
 ЗБМСФЛ: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад.
 ЈФ: *Јужнословенски филолој*, Београд.
 PFS: *Probleme de filologie slavă*, Timișoara.
 СДЗБ: *Српски дијалектолошки зборник*, Београд.
 СЈ: *Српски језик*, Београд.

Литература

- Ајдуковић Ј. 1997, *Русизми у српскохрватским речницима*, Београд.
 Ајдуковић Ј. 2004, *Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптации русизама*, Београд.
 Алановић М. 2005, О неким аспектима српско-румунског језичког трансфера, *Српско-румунске везе и прожимања на кулуролошком плану*, Темишвар, 13–19.
 Alexander R. 2005, Does Serbo-Croatian dialectology still exist?, *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах*, Санкт-Петербург – Мюнхен, 29–40.

- Богдановић Н. 2006, Влахоромански елементи у говорима источне Србије, *PFS* XIV, 19–26.
- Богдановић Н. 2008, Дијалекти у светлу друштвених промена, *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац, 307–311.
- Божовић М. 2009, Неке заједничке појаве у српском, албанском и турском језику на Косову и Метохији, *ГСЈК* 9, 37–46.
- Бошњаковић Ж. 2000, О понављању реченичних конституената, *ЗбМСФЛ* XLIII, 64–72.
- Бошњаковић Ж. 2003, Прозодијски систем Батовца и његов однос према суседним говорима, *СЈ* VIII, 315–328.
- Бошњаковић Ж. 2005, Како Македонци говоре српски? Фонетске карактеристике, *ЗбМСФЛ* XLVIII/1–2, 257–266.
- Бошњаковић Ж. 2006, Како Македонци говоре српски?, *СЈ* XI, 263–284.
- Бошњаковић Ж. 2007, Продор аналитичких падежних форми у говоре Смедеревског Подунавља и дела Јесенице, *PFS* XV, 264–281.
- Бошњаковић Ж. 2008, Однос стандардних и дијалекатских особина у говору ученика неких банатских основних школа, *38. међународни научни састајанак слависта у Вукове дане*, 4–7. септембар, Београд.
- Бошњаковић Ж. 2008а, Карактеристике македонско-српског билингвизма, *ЈФ* LXIV, 21–33.
- Бошњаковић Ж. 2009, Испитивање градских говора у Србији, *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*, Нови Сад, 47–76.
- Бошњаковић Ж., Вареника С. 2008, Напомене о морфосинтаксичким особинама српског села Рудне у Румунији, *СЈ* XIII, 261–279.
- Бошњаковић Ж., Радовановић Д. 2009, Фонетске варијације у говору избеглица у Новом Саду, *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*, Нови Сад, 310–338.
- Бошњаковић Ж., Станковић С. 2008, Из говора Скопске Црне Горе, *Прилози проучавању језика* 39, Нови Сад, 327–340.
- Бошњаковић Ж., Урошевић Д. 2008, Падежи у функцији темпоралног детерминатора инклузивног типа у говору Смедеревског Подунавља, *Зборник Института за српски језик САНУ: посвећено др Драгу Ђујићу поводом 75-годишњице животоа* I, Београд, 101–127.
- Бугарски Р. 2009, Теоријске основе урбане дијалектологије, *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*, Нови Сад, 13–30.
- Букумирић М. 2000, О неким позајмљеницама из албанског језика у говорима северне Метохије, *ЈФ* LVI/1–2, 163–170.
- Букумирић М. 2003, Говори северне Метохије, *СДЗб* L.
- Букумирић М. 2006, Терминологија куће и покућства у северној Метохији, *СДЗб* LIII, 375–548.
- Burzan M. 2000, O nekim mađarizmima u govoru Đale, *ЗбМСФЛ* XLIII, 83–89.

- Вуковић Г. 2000, Туђице у терминологији куће и покућства, *ЗбМСФЛ* XLIII, 125–136.
- Вуčković М. 2008, Контактна lingvistika u Srbiji: terenska istraživanja, Међународна конференција *Serbian Linguistics: Setting the Agenda*, 11–13. decembar, Berlin.
- Драгин Г. 2006, Балканизми у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта на територији СЦГ и Румуније, *PFS* XIV, 49–58.
- Драгичевић М. 2005, О супституентима вокала јат (Ђ) и старих сугласничких група *st' (*sk') и *zd' (*zg') у говору Срба Бање Врућице крај Теслића, *CJX*, 21–36.
- Дудок М. 2007, Од језика дијаспоре ка превентивној лингвистици?, *ЗбМСФЛ* L, 239–250.
- Ђорђевић М. 2009, Творба футура конструкцијом да + презент, *Радови* 1, Ниш, 25–42.
- Ђуровић Р. Ј. 2000, *Лейнички говорни њиш*, Врање.
- Жугић Р. 2008, Еквиваленти темпоралног беспредлошког адвербалног генитива у говору јабланичког краја (стање у осталим призренско-тимочким говорима и њихов утицај на косовско-ресавске говоре), *Зборник Института за српски језик САНУ: посвећено др Драгу Ђујићу њоводом 75-годишњице животоа* I, Београд, 179–187.
- Ивић П. 1991, Дијалектолошка истраживања српских говора Косова и Метохије, *Из српскохрватске дијалектологије, Избрани олеги* III, Ниш, 215–223.
- Ивић П. 1991а, Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику, *Из историје српскохрватског језика, Избрани олеги* II, Ниш, 75–108.
- Ивић П. 1994, Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне, *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Ниш, 55–71.
- Ивић П. 1998, Српски дијалекти и њихова класификација, *ЗбМСФЛ* XLI/2, 113–132.
- Ивић П. 2000, Место говора Малог Извора у Црној Реци међу српским дијалектима, *ЗбМСФЛ* XLIII, 249–261.
- Ивић П. 2001, Српски дијалекти и њихова класификација (III), *ЗбМСФЛ* XLIV/1–2, 175–209.
- Ивић П. 2002, Балкански језички савез и лингвистичка географија, *ЗбМСФЛ* XLV/1–2, 7–12. (= Ivić P. 2001, *Balkansprachbund und Sprachgeographie. Grundfragen eines Südosteuropasprachatlas. Geschichte. Problematik. Perspektive. Konzeption. Methode. Pilotprojekt*, Marburg an der Lahn, 45–51.)
- Јовановић В. 2004, Аутентичност дијалекатских исказа информатора из северног Косова, *Избелничко Косово, Лицеум* 8, 131–137.
- Јовановић М. 2008, Прераде прозодијских система појединих црногорских говора као резултат додира новоштокавске и старијих акцентуација, *Српски језик у (кон)њексу*, Крагујевац, 345–356.
- Јовановић М. 2008а, Посљедице додира и преплитања различитих акценатских система у црногорским говорима, *Зборник Института за српски језик САНУ: посвећено др Драгу Ђујићу њоводом 75-годишњице животоа* I, Београд, 227–242.

- Крстић В. 2005, Лексичке позајмљенице у терминологији куће и покућства у неким клисурским говорима, *Српско-румунске везе и њихова улога у културолошком плану*, Темишвар, 25–31.
- Марковић Ј. 2000, Говор Запања, *СДЗБ XLVII*, 7–307.
- Марковић Ј. 2004, *Говор Пећировој Села (код Кладова)*, Ниш.
- Марковић Ј. 2006, Инвентар, путеви и домети македонизама у српским народним говорима, *ГСЈКњ* 8, 235–260.
- Марковић Ј. 2007, Рефлексија народних говора на стандардни српски језик Срба у Румунији, *PFS XV*, 238–249.
- Марковић Ј. 2009, Балканизми у српским говорима Косова и Метохије, *ГСЈКњ* 9, 269–277.
- Марковић Ј., Соколовић М. 2000, Инвентар прозодема у говору Петровог Села, *ЈФ LVI/1–2*, 635–646.
- Милорадовић С. 2002, Значај изучавања синтаксичких система прелазних говора косовско-ресавске зоне, *Славистика VII*, Београд, 135–139.
- Милорадовић С. 2003, *Употреба падежних облика у говору Параћинској Поморавља. Балканистички и етнолингвистички аспекти*, Београд.
- Милорадовић С. 2004, Прилог дијалектолошким истраживањима Павла Ивића у српској дијаспори у Мађарској, *Животи и дело академика Павла Ивића*, Суботица – Нови Сад – Београд, 681–692.
- Милорадовић С. 2004а, Српска етнолингвистичка популација у Мађарској: нека запажања, *Теме XXVIII/2*, Ниш, 859–864.
- Милорадовић С. 2004б, Истраженост српских народних говора Косова и Метохије у оквиру пројеката лингвистичке географије, *ЈФ LX*, 125–134.
- Miloradović S. 2004, Analytismus in serbischen Dialekten, *Die europäischen Sprachen auf dem Wege zum analytischen Sprachtyp.* (= Eurolinguistische Arbeiten 1), Wiesbaden –Leipzig, 303–317.
- Милорадовић С. 2005, Дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања српске мањине, *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, Београд, 299–314.
- Милорадовић С. 2006, Употреба падежних облика у говору Радимље и Параћинског Поморавља – једно поређење, *PFS XIV*, 89–98.
- Милорадовић С. 2006а, Осврт на удвајање предлога у једном косовско-ресавском говору, *ГСЈКњ* 8, 261–266.
- Милорадовић С. 2007, Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима, *Зборник Машице српске за славистику* 71–72, Нови Сад, 357–375.
- Милорадовић С. 2007а, И ракију пијем сас медом. Дијалекатска скица Белобрешке, *PFS XV*, 573–579.
- Милорадовић С. 2008, „Вроде развернутой в пространстве диахронии“, *ЈФ LXIV*, 227–238.

- Милорадовић С. 2009, Статус објекатске редупликације у српским народним говорима, *ГСЖК* 9, 287–295.
- Miloradović S., Greenberg R. D. 2002, The Border between South Slavic and Balkan Slavic: Key Morphological Features in Serbian Transitional Dialects, *Of All the Slavs My Favorites: Studies in South Slavic and Balkan Linguistics in Honor of Howard I. Aronson on the Occasion of His 66th Birthday*, Bloomington, 309–322.
- Милорадович С. 2005, Степень исследованности народных говоров сербского меньшинства в балканских странах, *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах*, Санкт-Петербург – Мюнхен, 41–51.
- Милутинов З. 2005, Страни елементи у лексици српског говора Ченеја, *Српско-румунске везе и њрожимања на културолошком плану*, Темишвар, 38–42.
- Младеновић Р. 2000, Место акцента именица на југозападу Косова и Метохије, *ЈФ* LVI/1–2, 699–725.
- Младеновић Р. 2000а, Акцентат придевских речи на југозападу Косова и Метохије, *СЈ* V, 357–379.
- Младеновић Р. 2001, Говор шарпланинске жупе Гора, *СДЗб* XLVIII, 1–606.
- Младеновић Р. 2002, Треће лице множине презента у српским говорима на југозападу Косова и Метохије, *ЈФ* LVIII, 41–63.
- Младеновић Р. 2002а, Генитив именских речи у северношарпланинским и јужнометохијским говорима – флексија и аналитизација, *ЗбМСФЛ* XLV/1–2, 291–320.
- Младеновић Р. 2004, Словенска лингвистичка припадност, конфесионална припадност и етнички трансфер у светлу скривених мањина на југозападу Косова и Метохије, *Скривене мањине на Балкану*, Београд, 245–258.
- Младеновић Р. 2004а, Дијалекатска диференцијација српских говора на југозападу Косова и Метохије, *Живоић и дело академика Павла Ивића*, Суботица – Нови Сад – Београд, 209–249.
- Младеновић Р. 2004б, Глаголски облици у северношарпланинским и јужнометохијским говорима, *ЗбМСФЛ* XLVII/1–2, 445–474.
- Младеновић Р. 2004в, О неким падежним конструкцијама месног значења са вишезначним предлозима у јужнометохијским и северношарпланинским говорима, *СЈ* IX, 193–210.
- Младеновић Р. 2005, Граматичка основа именица са номинативом множине на *-и* (*муџи, синови, дедови, њрући, јарићи*) у јужнометохијским и северношарпланинским говорима, *ЈФ* LXI, 145–177.
- Младеновић Р. 2005а, Дијалектолошко истраживање Сиринића, *Живоић у енклави, Лицеум* 9, 167–192.
- Младеновић Р. 2006, Лабијализација вокала /ə/, /a/ и /e/ у српским говорима на југозападу Косова и Метохије, *СЈ* XI, 201–221.
- Младеновић Р. 2006а, Прозодијски системи у српским говорима на југозападу Косова и Метохије, *ГСЖК* 8, 267–290.

- Младеновић Р. 2007, Мањинске етнојезичке заједнице на Косову и Метохији, са посебним освртом на југозападни део Косова и Метохије, *Положај националних мањина у Србији*, Београд, 421–434.
- Младеновић Р. 2007а, Судбина африката на југозападу Косова и Метохије у светлу балканске језичке интерференције, *PFS XV*, 249–263.
- Младеновић Р. 2007б, Семантика и граматичка стабилност именица *pluralia tantum* у српским (словенским) говорима на југозападу Косова и Метохије, *Српски језик и друштво кретања*, Крагујевац, 97–118.
- Младеновић Р. 2008, Заменичке енклитике у српско-македонском пограничју, *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац, 327–343.
- Младеновић Р. 2008а, Показне заменице на југозападу Косова и Метохије, *Зборник Института за српски језик САНУ: посвећено др Драгу Ђукићу поводом 75-годишњице животоа I*, Београд, 329–342.
- Младенович Р. 2005, Говори трех мусульманских этнокультурных групп на югозападе Косово и Метохии, *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах*, Санкт-Петербург – Мюнхен, 52–82.
- Nelde P. H., Weber P. J. 1999, Forty Years of Evolution in Contact Linguistics, *History and perspectives of language study*, Amsterdam – Philadelphia, 185–203.
- Петровић В. 2000, Из акценатске проблематике говора села *Бјеловећу* (код Мојковца), *CJV*, 835–847.
- Petrović D. 2001, Languages in contact: standard Serbian phonology in an urban setting, *International Journal of the Sociology of Language* 151, 19–40.
- Petrović T. 2009, *Srbi u Beloj Krajini: jezička ideologija u procesu zamene jezika*, Beograd.
- Radan M. N. 2000, *Graurile caraşovene azi. Fonetica și fonologia*, Timișoara.
- Радан М. Н. 2006, Лексичке позајмљенице у сфери куће и покућства у српским говорима из румунског Баната као одраз прожимања култура, *Суспреј култура*, Нови Сад, 547–555.
- Radan M. 2006, Unele împrumuturi lexicale din domeniul casei și al obiectelor de uz casnic în graiurile sârbești din Banatul românesc, *Interferențe lingvistice în zona multietnică a Banatului*, Timișoara, 39–52.
- Радан М. Н. 2007, Утицај страних и савременог српског / хрватског језика на карашевске говоре, *Српски језик и друштво кретања*, Крагујевац, 251–262.
- Радан М. Н. 2008, Иновације у српским говорима у румунском Банату у светлу језичке интерференције са посебним освртом на карашевске говоре, *38. међународни научни саставак слависта у Вукове дане*, 4–7. септембар, Београд.
- Радић П. 2000, Трагом једне Белићеве дијалектолошке екскурзије. О подјастребачким говорима, *CJV*, 381–406.
- Радић П. 2004, Глаголске *ће*-конструкције у говорима Косова и Метохије. Балканистички аспект, *ЈФ LX*, 135–145.
- Радовановић Д. 2007, Вокалски систем говора средње Колубаре, *ЗбМСФЛ L*, 733–745.

- Радосављевић Н. 2002, Поглед на северозападну границу призренско-тимочког дијалекта, *CJ VII*, 501–514.
- Рајић Љ. 2009, Градски говори, *Говор Нової Сага. Свеска 1: Фонетске особине*, Нови Сад, 31–46.
- Ракић С. 2001, Извештај о дијалектолошком истраживању говора Батање, *Етнографска Срба у Мађарској 3*, Будимпешта, 43–51.
- Ракић С. 2001а, О говору Деске, *Етнографска Срба у Мађарској 3*, Будимпешта, 52–67.
- Рељић М. 2008, Српски језик као равачки међу ораховачким Албанцима данас, *Славистика XII*, Београд, 317–325.
- Рељић М. 2009, О нашинцима и језику нашинском. (Настанак, етнолингвистички статус и перспективе појединих изолованих група на Балкану), *Славистика XIII*, Београд, 379–386.
- Реметић С. 2000, Призренско-јужноморавски дијалекат у светлу македонског утицаја, *XXVI научна дискусија на XXXII међународен семинар за македонски јазик, лијераиџура и кулџура*, Скопје, 87–103.
- Реметић С. 2000а, О шћакавизму какањских и зеничких Срба, *ЈФ LVI/3–4*, 931–949.
- Реметић С. 2004, Српски народни говори Косова и Метохије у светлу међујезичке и међудијалекатске интерференције, *ЈФ LX*, 113–123.
- Реметић С. 2008, О посесивној конструкцији у + *јенишиив* личне заменице на источнобосанском терену, *ЈФ LXIV*, 391–400.
- Реметић С. 2009, Прозодијске одлике босанско-херцеговачких говора, *ГСЈКњ 9*, 437–454.
- Реметић С. 2009а, Над шћакавизмом Нишићке висоравни, *Славистика XIII*, Београд, 372–378.
- Сикимић Б. 2004, Актуелна теренска истраживања дијаспоре: Срби у Мађарској, *Теме XXVIII/2*, Ниш, 847–858.
- Симић З., Царан М. 2006, О румунском утицају у говору Банатске Црне Горе, *PFS XIV*, 151–163.
- Соболев А. Н. 1989, Сербохорватская диалектология и изучение истории балканославянских языков, *ЗбМСФЛ XXXII/2*, 215–224.
- Соболев А. Н. 2008, О некоторых проблемах и задачах современной балканистики, *ЈФ LXIV*, 441–448.
- Соколовић М. 2002, Лесковачко ч – о променама у изговору појединих гласова у говору јужне Србије, *CJ VII*, 487–500.
- Станковић С. 1997, Градски власотиначки говор(и) – социolingвистички процеси (опште карактеристике), *О српским народним џворима, Дани српскоїа духовноїа џреображења IV*, Деспотовац, 167–179.
- Станковић С. 2002, Дијалекти српскога језика на тлу Косова и Метохије (Социolingвистичка скица, ареал и досадашња истраживања), *Зборник Филозофскоїа факултетїа XXXII (12)*, Косовска Митровица, 251–259.

- Станковић С. 2008, Ареал заплањскога говора на власотиначком земљишту, *Зборник радова Филозофској факултету XXXVII*, Косовска Митровица, 67–78.
- Степановић П. 2000, Ијекавски елементи у екавским говорима Срба у Мађарској, *ЈФ* LVI/3–4, 1103–1109.
- Стијовић Р. 2009, Београд и књижевни језик, *Славистика XIII*, Београд, 343–357.
- Танасић С. 2004, О конструкцији *к/ка + гайив* у говору Срба добојског краја, *СЈ* IX, 351–355.
- Томић Д. 2007, Tragovi balkanskog jezičkog saveza u govoru Ostrovice u Vranjskoj kotlini, *Petničke sveske* 62, Valjevo, 196–203.
- Țaran M., Simić Z. 2006, Despre sintaxa cazurilor în graiul sârbesc din „Muntene-grul“ bănățean, *Interferențe lingvistice în zona multietnică a Banatului*, Timișoara, 75–84.
- Тирић Љ. 2008, Неке лексичке и граматичке појединости у пиротском варошком говору, *Зборник Института за српски језик САНУ: посвећено др Драгу Ћукићу поводом 75-годишњице животоа I*, Београд, 621–628.
- Ћудомировић Ј. 2007, Generacijske razlike u jednom govoru kosovsko-resavskog dijalekta i njihov socijalni kontekst, *Petničke sveske* 62, Valjevo, 169–179.

Summary

Marija Vučković

CURRENT DIALECTOLOGICAL RESEARCH IN SERBIAN LINGUISTICS AND LANGUAGE CONTACT ISSUES

Examined in this paper is the attitude of current Serbian dialectology towards phenomena that are the subject matter of contact linguistics. The aim of the study is to show which types of contact situations and their outcomes are investigated by dialectologists and which are, by applying certain methodological procedures, excluded or at least minimised. The survey of the scholarly production in the field reveals that the attention has been given to the dialectal lexical and structural borrowings from the neighbouring languages, as well as the interdialectal interference, the contact-induced Balkan innovations and analytic tendency in dialects (which are of particular significance for the study of the Balkan Sprachbund), the mutual influences of standard language and dialects, the sociolinguistic factors determining the dialectal variations that result from language contact, urban dialects and even bilingualism. It should be noted that not all issues have been equally addressed: some of them are well established in the field, while the others only give hints of possible future trends within the discipline. The observed changes in the focus as well as in methodology of its investigations make dialectology more open to the issues contact linguistics is interested in.